

Збарський В.К.

доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Грибова Д.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

Zbarsky Vasyl

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Gribova Diana

Tavriya State Agrotechnological University named after Dmitry Motorny

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

MODERN FEATURES OF REGIONAL DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан та особливості регіонального розвитку туристичної галузі в Україні. Зазначено роль внутрішнього ринку в процесі забезпечення конкурентоспроможного розвитку туристичного бізнесу. Обґрунтовано необхідність урахування регіональної специфіки функціонування суб'єктів туристичного бізнесу. Доведено важливість консолідації зусиль малих форм туристичного бізнесу. Обґрунтовано необхідність розвитку галузі зеленого туризму як складової частини національного туристичного бізнесу. Проаналізовано ефективний досвід функціонування Громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму в Україні» як інтегруючого утворення для малих форм господарювання. Запропоновано методику розрахунку показників розвитку зеленого туризму. Проведено порівняльний аналіз бальної оцінки діяльності суб'єктів зеленого туризму в різних регіонах України. Обґрунтовано необхідність здійснення виваженої державної політики у сфері сприяння системному розвитку національної туристичної галузі.

Ключові слова: туристичний бізнес, зелений туризм, рейтингова оцінка, внутрішній туризм, інтегральний показник, інвестиційна привабливість.

В статье проанализированы современное состояние и особенности регионального развития туристической отрасли в Украине. Указана роль внутреннего рынка в процессе обеспечения конкурентоспособного развития туристического бизнеса. Обоснована необходимость учета региональной специфики функционирования субъектов туристического бизнеса. Доказана важность консолидации усилий малых форм туристического бизнеса. Обоснована необходимость развития отрасли зеленого туризма как составляющей национального туристического бизнеса. Проанализирован эффективный опыт функционирования Общественного объединения «Союз сельского зеленого туризма в Украине» как интегрирующего образования для малых форм хозяйствования. Предложена методика расчета показателей развития зеленого туризма. Проведен сравнительный анализ балльной оценки деятельности субъектов зеленого туризма в различных регионах Украины. Обоснована необходимость осуществления взвешенной государственной политики в сфере содействия системному развитию национальной туристической отрасли.

Ключевые слова: туристический бизнес, зеленый туризм, рейтинговая оценка, внутренний туризм, интегральный показатель, инвестиционная привлекательность.

The article analyzes the current state and features of regional development of the tourism industry in Ukraine. The role of the domestic market in the process of ensuring the competitive development of the tourism business is noted. It is noted that the process of artificial formation of elements of the environment has been significantly simplified, allowing landscape designers and image makers to maximize their own creative potential. At the same time, the importance of the fact of integration of business entities in the field of tourism into the system of specialized information networks of international, national, regional and local level increases. The need to take into account the regional specifics of tourism businesses. The importance of consolidating the efforts of small forms of tourism business is substantiated. The necessity of development of the green tourism industry as a component of the national tourism business is proved. The effective experience of functioning of the Public Association "Union of Rural Green Tourism in Ukraine" as an integrative entity for small businesses is analyzed. The method of calculation of indicators of development of green tourism is offered. The comparative analysis of a point estimation of activity of subjects of green tourism in different regions of Ukraine is carried out. The most diversified is the market of tourist services in the western, central and northern regions of Ukraine, where customers have a wide choice in terms of price range and service range. In Zacarpattia, the most popular are the estates of the 2nd category (40%), which are focused on serving mass customers and people with average wealth. In the central and northern regions, the largest number of farms (54%) has only a basic category, i.e. in fact is only at the stage of formation and initial development. At the same time, it should be noted that the share of category 3 farmsteads (13.5%) is generally at the level of the average in Ukraine (12.4%), and this allows us to conclude about the balance of the range of tourist services in the region and the stability of development of this branch direction. The necessity of implementing a balanced state policy in the field of promoting the systemic development of the national tourism industry is substantiated.

Key words: tourism business, green tourism, rating, domestic tourism, integrated indicator, investment attractiveness.

Постановка проблеми. За сучасних умов одними з пріоритетних напрямів розвитку національної туристичної сфери є в'їзний туризм та туризм внутрішній, що передбачають використання власних об'єктів національно-культурного та природно-кліматичного характеру для отримання доходів в процесі надання відповідних послуг. Слід відзначити, що посилення підприємницької активності у зазначених видах господарської діяльності має значний позитивний вплив на характер вітчизняних соціально-економічних відносин.

По-перше, розвиток внутрішнього ринку туристичних послуг створює набагато більшу кількість робочих місць, ніж орієнтація виключно на закордонні тури. В цьому разі йдеться не тільки про безпосередньо культурно-рекреаційно-розважальну сферу та фахівців, що в ній задіяні. Стабільне функціонування туристичних закладів потребує належного інфраструктурного забезпечення (виробничого та соціального), налагодженої системи харчування клієнтів тощо. Ці обставини суттєво розширюють спектр галузей, які автоматично отримують стимул для розвитку разом із розширенням обсягів туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні.

По-друге, активізація внутрішнього туризму в умовах глобалізації та конкурентного суперництва з туризмом зовнішнім позитивно впливає на рівень надання послуг, що в інтересах вітчизняних і закордонних споживачів. Більш того, для національного туристичного бізнесу, що орієнтований на надання послуг в Україні, характерним є недостатній рівень використання природно-кліматичного та етнічно-культурного потенціалу. Також слід відзначити, що переорієнтація населення на власний ринок туристичних послуг (за його адаптації до світових стандартів) сприятиме зменшенню витрат, пов'язаних з організацією прибуття на місце відпочинку (розваг).

В цьому аспекті заслуговують на особливу увагу питання розвитку сільського туризму, розроблення організаційно-економічних заходів щодо забезпечення ефективного функціонування цього напрямку господарської діяльності. На відміну від об'єктів класичної готельно-ресторанної індустрії, розташованих здебільшого у загальновідомих рекреаційних центрах, зелені садиби, що переважно є базовими ланками системи сільського туризму, можна створювати практично в будь-якій місцевості (навіть у місті), якій притаманні певні природні або етнічно-культурні властивості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що теоретичні та практичні аспекти функціонування туристичної галузі знайшли відображення в роботах Л.В. Забуранної, С.В. Кальченко, В.А. Квартальнова та інших науковців. Так, зокрема, Л.В. Забуранна, розглядаючи особливості реалізації закордонного досвіду у сфері зеленого туризму, наголошує на важливості державної підтримки цього напрямку господарської діяльності. С.В. Кальченко [11], розглядаючи стратегічні напрями розвитку туристичної галузі на рівні конкретного регіону, пропонує більшу увагу приділяти забезпеченню ефективного функціонування сільського зеленого туриз-

му. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення сучасні особливості розвитку цього сегменту національної економічної системи.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та специфіки регіонального розвитку вітчизняного туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Процес штучного формування елементів навколишнього середовища суттєво спростився, даючи змогу ландшафтним дизайнерам та іміджмейкерам максимально реалізувати власні креативні можливості. Водночас посилюється значущість факту інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму в систему спеціалізованих інформаційних мереж міжнародного, загальнонаціонального, регіонального та локального рівнів. Необхідність позиціонування себе як повноцінного учасника цього сегменту сфери послуг є невід'ємною складовою частиною конкурентоспроможної діяльності в умовах постіндустріальної інформаційної економіки.

Важливу роль у цьому відіграє необхідність консолідації зусиль малих форм туристичного бізнесу задля підвищення рівня ефективності свого функціонування. Прикладом успішної реалізації цього вектору розвитку є діяльність Громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму в Україні», метою якої є об'єднання господарів садіб та туристів на комунікаційних та маркетингових платформах, створення для туристів привабливої та якісної альтернативи під час вибору відпочинку у вигляді сільського зеленого туризму, допомога господарям садіб у досягненні сталого розвитку. Для досягнення цієї мети слід вжити таких заходів, як утворення кластерного об'єднання на базі зелених садіб, входження до числа повноправних учасників агротуристичної екосистеми, формування та розвиток відповідного інформаційно-інфраструктурного середовища [1].

Діяльність членів спілки охоплює всю територію України, проте не в усіх регіонах вона є однаково інтенсивною (табл. 1). Більшість садіб зосереджена на Закарпатті, в областях центру та заходу України (39% та 38% у загальній структурі відповідно). Найменша кількість туристичних об'єктів розташована на Сході (в середньому 8 садіб, або 8,2% від загальної чисельності).

Така ситуація обумовлена одночасним впливом низки факторів, характер дії яких має не тільки суто економічну, але й соціальну природу. По-перше, це особливості усталеної практики використання земельних угідь у межах конкретного регіону, специфіка його розміщення та природно-кліматичні умови. За наявності гірсько-лісової місцевості, яка переважає у регіонах Карпат, а також прикордонного статусу більшості областей виникнення великої кількості зелених садіб було цілком об'єктивним засобом використання природно-кліматичних та логістичних переваг. У східних регіонах основним напрямом використання земельних угідь було аграрне виробництво, а розвинена промисловість являла собою пріоритетний напрям інвестування грошових коштів, матеріальних ресурсів та власної робочої сили. Водночас за умов сучасних кризових

Регіональне розміщення туристичних об'єктів членів Громадського об'єднання
«Спілка сільського зеленого туризму в Україні» за 2016–2019 рр.

Показник	Найменування регіону				Загалом по Україні
	Закарпаття	Центральні та північні регіони	Південь	Схід	
Кількість садиб разом	38	37	14	8	97
Припадає на 1 садибу місцевого населення, ос.	3 454	5 795	8 110	14 567	5 936
земельної площі, м ²	277 234,1	272 704,4	443 995,9	1 544 244,8	404 070,7

Джерело розраховано за даними джерела [1]

явищ в економіці, невизначеності результатів земельної реформи сільський туризм може стати одним з перспективних напрямів для представників малого та середнього підприємництва (особливо для аграріїв).

Аналіз регіональної структури зелених садиб різних категорій дає змогу зробити такі висновки. Найбільш диверсифікованим є ринок туристичних послуг на західних, центральних та північних областях України, де клієнти мають широкий вибір щодо цінового діапазону та сервісного спектру. Водночас слід відзначити, що на Закарпатті найбільш популярними є садиби 2 категорії (40%), які орієнтовані на обслуговування масових клієнтів та осіб із середнім рівнем достатку (табл. 2).

В центральних та північних регіонах найбільша кількість господарств (54%) має лише базову категорію, тобто фактично перебуває лише на стадії становлення та початкового розвитку. Водночас слід відзначити, що питома вага садиб 3 категорії (13,5%) загалом перебуває на рівні середнього значення по Україні (12,4%), що дає змогу зробити висновок про збалансованість спектру надання туристичних послуг у регіоні та стабільність розвитку цього галузевого напрямку.

Дещо інша ситуація спостерігається на Півдні та на Сході, де становлення зеленого туризму відбувалося значно повільніше. Про це свідчать, зокрема, високі показники частки садиб, що мають базову категорію (57% на Півдні та 50% на Сході). Водночас в обох регіонах питома вага господарств третьої категорії перебуває на рівні середнього значення по Україні, а в південних областях навіть перевищує його на 2 пункти і є максимальною по всіх аналізованих групах. Також слід відзначити, що на Півдні практично відсутні садиби першої категорії, а на Сході – другої категорії.

Така ситуація свідчить не тільки про початковий етап формування системи сільського туризму в південно-східному регіоні України, але й про те, що цей напрям підприємницької діяльності розглядається як перспективне вкладання інвестицій представниками малого та середнього підприємництва. На це, зокрема, вказує той факт, що питома вага садиб другої категорії в південних областях становить 29%, перевищуючи середнє значення по Україні. Проте наведений диференційний підхід до оцінювання рівня сервісних послуг у сфері зеленого туризму ускладнює здійснення порівняльного аналізу загального стану розвитку цього напрямку підприємницької діяльності.

Задля уніфікації оцінки регіонального розвитку сільського зеленого туризму запропоновано використовувати бальну оцінку рівня сервісного обслуговування клієнтів. Зокрема, показник базової категорії оцінюється в 3 бали, першої категорії – 5 балів, другої категорії – 7 балів, третьої категорії – 10 балів. Таким чином, максимальна оцінка (господарства третьої категорії) становить 633 бали, мінімальна оцінка для другої категорії – 433 бали, для першої категорії – 243 бали, базової категорії – 180 балів.

Під час розроблення відповідної методики брались до уваги такі аспекти організації надання туристичних послуг.

1) Повна відповідність класифікаційним критеріям як запорука успішної співпраці з клієнтами на принципах сталого розвитку. Наведені вимоги щодо стандартизації матеріально-технічного та сервісного забезпечення являють собою поєднання нормативів щодо організації готельного бізнесу та вимог клієнтів стосовно створення комфортних умов власного проживання.

Таблиця 2

Регіональна структура туристичних об'єктів членів Громадського об'єднання
«Спілка сільського зеленого туризму в Україні» за 2016–2019 рр., %

Категорії садиб	Найменування регіону				Загалом по Україні
	Закарпаття	Центральні та північні регіони	Південь	Схід	
3 категорія	10,5	13,5	14,3	12,5	12,4
2 категорія	39,5	13,5	28,6	0	24,7
1 категорія	28,9	16,2	0	37,5	20,6
Базова категорія	21,1	54,1	57,1	50,0	41,2
Разом	100	100	100	100	100

Джерело розраховано за даними джерела [1]

2) Можливість розвитку зеленої садиби за умов підвищення стандартів та перевиконання відповідних нормативів щодо матеріально-технічного та сервісного обслуговування. Цілком природним є той факт, що перехід садиби з однієї категорії в іншу відбувається за результатами планомірної системної модернізації засобів виробничо-господарської діяльності. Цей процес не відбувається раптово, введення в експлуатацію нових майнових об'єктів здійснюється поступово. Саме тому, на нашу думку, слід враховувати цей факт під час відповідного індексного оцінювання. Пропонується збільшувати бальне значення відповідного показника за перевищення на 1 категорію на 10%, на 2 категорії – на 20%, на 3 категорії (з базової до третьої) – на 30%.

Таким чином, для розрахунку показника розвитку зеленої садиби пропонується використовувати таку формулу:

$$I_{\text{раз}} = \sum I_{\text{раз}i} \times K_{\text{р}i}, \quad (1)$$

де $I_{\text{раз}}$ – індекс розвитку зеленої садиби; i – номер критерія відповідності категорії зеленої садиби; $K_{\text{р}i}$ – коефіцієнт розвитку критерія відповідності категорії зеленої садиби.

Значення коефіцієнта розраховується шляхом порівняння набраних балів та максимально можливої суми для цієї категорії (базова, перша, друга або третя).

Слід зазначити, що цей науково-методичний підхід можна застосовувати під час оцінювання рівня регіонального розвитку зеленого туризму з огляду на той факт, що далеко не всі зелені садиби отримали сертифікат щодо власної стратифікації. Враховуючи наявність потенційного резерву для подальшого розширення цього напрямку сфери туристичних послуг, пропонуємо використовувати таку формулу:

$$I_{\text{разр}} = \sum (I_{\text{раз}j} + \sum B_n), \quad (2)$$

де $I_{\text{разр}}$ – регіональний індекс розвитку зелених садіб; $I_{\text{раз}}$ – індекс розвитку зеленої садиби; j – кількість зелених садіб у масштабах конкретного регіону, які мають відповідну категорію; B – бальна оцінка зелених садіб у масштабах конкретного регіону, які не мають категорії відповідності; n – кількість зелених садіб у масштабах конкретного регіону, які не мають категорії відповідності.

Використовуючи запропонований підхід, можемо не тільки проводити уніфіковане оцінювання діяль-

ності зелених садіб у регіоні, визначати резерви їхнього розвитку, але й здійснювати порівняльний аналіз функціонування цього напрямку сфери послуг на рівні областей, адміністративно-територіальних кластерів тощо. Зокрема, згідно з наведеною методикою, нами було проведено оцінювання рівня розвитку зелених садіб, що є членами Громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму в Україні», відповідно до їхнього адміністративно-територіального розміщення. При цьому садиби, які не мали належної категоріальної ідентифікації, оцінювалися в 50 балів.

Результати порівняльного аналізу бальної оцінки функціонування відповідних туристичних об'єктів загалом підтверджують попередні висновки, які здійснювалися на основі кількісної оцінки розвитку зелених садіб у відповідних регіонах. Найбільші показники продемонстрували господарства Закарпаття, а також центральних і північних областей (питома вага їхнього бального значення в загальній структурі становила 42,0% та 33,2% відповідно) (табл. 3).

Важливою є констатація факту суттєвої розбіжності щодо рівня розвитку сільського туризму в південних та східних регіонах. У першому випадку частка областей у загальній сумі балів становить 16,0%, а у другому – 8,8%, тобто є майже вдвічі меншою. Єдиним позитивним моментом є наявність господарств, які ще не отримали категоріальну ідентифікацію, а також відносно високий рівень балів по базових господарствах Півдня, які можна розглядати як резерв подальшого розвитку сільського зеленого туризму в цьому регіоні.

Висновки. У статті досліджено сучасні особливості регіонального розвитку туристичної галузі в Україні. Зазначено роль внутрішнього ринку в процесі забезпечення конкурентоспроможного розвитку туристичного бізнесу. Доведено необхідність розвитку галузі зеленого туризму як складової частини національного туристичного бізнесу. Проаналізовано ефективний досвід функціонування Громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму в Україні» як інтегруючого утворення для малих форм господарювання. Запропоновано методику розрахунку показників розвитку зеленого туризму. Проведено порівняльний аналіз бальної оцінки діяльності суб'єктів зеленого туризму в різних регіонах України.

Таблиця 3

Бальна оцінка розвитку туристичних об'єктів членів Громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму в Україні» за 2016–2019 рр.

Категорії садіб	Найменування регіону				Загалом по Україні
	Закарпаття	Центральні та північні регіони	Південь	Схід	
3 категорія	2 507	3 146	1 290	651	7 594
2 категорія	7 292	2 452	1 961	0	11 705
1 категорія	3 532	1 926	0	992	6 450
Базова категорія	1 554	3 932	1 699	810	7 995
Садиби поза категорій	600	800	950	800	3 150
Разом	15 485	12 256	5 900	3 253	36 894

Джерело: розраховано за даними джерела [1]

Список літератури:

1. Всеукраїнська громадська неприбуткова організація «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні». URL: https://www.greentour.com.ua/vision_mission (дата звернення: 02.02.2020).
2. Світовий атлас даних. URL: https://knoema.ru/atlas/Весь_мир/Туризм (дата звернення: 02.02.2020).
3. World Tourism Barometer. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (дата звернення: 02.02.2020).
4. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (дата звернення: 02.02.2020).
5. Путешествия, туризм, гостиничный бизнес. Экономический вклад туризма и путешествий в ВВП по всему миру 2006–2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide> (дата звернення: 02.02.2020).
6. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/ttcr> (дата звернення: 02.02.2020).
7. UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf (дата звернення: 02.02.2020).
8. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf (дата звернення: 02.02.2020).
9. UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2013.pdf (дата звернення: 02.02.2020).
10. Забуранна Л.В. Зарубіжний досвід розвитку сільського зеленого туризму. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 178–183.
11. Кальченко С.В., Демко В.С. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. *Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки)*. 2019. № 1. С. 121–128.
12. Квартальнов В.А. Туризм : учебник. Москва : Финансы и статистика, 2002. 320 с.

References:

1. “All-Ukrainian public non-profit organization “Union for the Promotion of Rural Green Tourism in Ukraine”. Available at: https://www.greentour.com.ua/vision_mission (accessed 2 February 2020).
 2. “World Data Atlas” (2020). Available at: <https://knoema.ru/atlas/Весьмир/Туризм> (accessed 2 February 2020).
 3. “World Tourism Barometer” (2019). Available at: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (accessed 2 February 2020).
 4. “UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition” (2019). Available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (accessed 2 February 2020).
 5. “Travel, Tourism, Hospitality. Economic Contribution of Tourism and Travel to GDP Worldwide 2006–2018” (2019). Available at: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide> (accessed 2 February 2020).
 6. “The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019” (2019). Available at: <http://reports.weforum.org/ttcr> (accessed 2 February 2020).
 7. “UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition” (2018). Available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf (accessed 2 February 2020).
 8. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition. Available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf (accessed 2 February 2020).
 9. UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition. Available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2013.pdf (accessed 2 February 2020).
 10. Ziburanna, L.V. (2011). Zarubizhnyy dosvid rozvytku sil's'koho zelenoho turyzmu [Foreign experience in the development of rural green tourism]. *APK economy*, no. 6, pp. 178–183.
 11. Kal'chenko S.V., Demko V.S. (2019). Stratehichni napryamky rozvytku turystychnoyi haluzi v Zaporiz'kiy oblasti [Strategic directions of tourism industry development in Zaporizhzhya region]. *Proceedings of the TDAU (Economic Sciences)*, vol. 1, pp. 121–128.
 12. Kvartal'nov, V.A. (2002). *Turizm* [Tourism]. Finance and statistic. Moscow, Russian.
-